

RITA ALEKNAITĖ-BIELIAUSKIENĖ

Mykolo Romerio universitetas

VISYBIŠKA ASMENYBĖ IR JOS VIETA SOCIUME*

Versatile Personality and its Place in the Society

SUMMARY

To defining the personality of the full moon and its place in the changing society of the world is essential to understand the essence of the versatile personality. Its foundation is based on the existence of a kind. It gives the individual a biological source. Society of man becomes a personality, some scientists believe that it may be able to bring what and social code. Definition of individual biological code always labeled personal level. Versatile personality with components justifies the individual, personality and individuality, realizing brightest self. Personality cultures emphasize valuable human *Vita Activities* settings. Economic relations actualized *human capital* of the elements. Only positive moral, ethical values in society marked by human activity have creative power. The author presents a proposal: towards a balanced and harmonious growth of the public power to change the concept of human capital is perceived holistically definition: *sustainable balanced human power*.

SANTRAUKA

Straipsnyje pateikiamas požiūris į visybiškos asmenybės fenomeną. Formuluoama mokslinė problema grindžiama tarpdisciplinišku mąstymu (filosofija, psichologija, ugdymo antropologija). Mokslinis naujumas atsiskleidžia pateiktoje vertybinėje asmenybės koncepcijoje, per visybiškos asmenybės (*individas, asmenybė, individualybė*) ir gyvenimo kokybės sąsają, pateikiant naują, holistiniu požiūriu formuojamą *žmogiškojo kapitalo* koncepciją. Patikslinamos net lietuviškoje pedagoginėje literatūroje vartojamos netiksliai apibrėžiamos *individo, asmenybės* definicijos kaip jaunų tyrėjų paviršutiniškai suvokiami objektai. Autorė teikia pasiūlymą: siekiant subalansuoto darnios visuomenės galių augimo, žmogiškojo kapitalo sąvoką pakeisti holistiškai suvokiama definicija – *tvari subalansuota žmogaus galia*.

* Mokslinis tyrimas finansuojamas Europos socialinio fondo lėšomis pagal visuotinės dotacijos priemonę (Nr. VP1-3.1-ŠMM-07-K-03-032).

RAKTAŽODŽIAI: individas, asmenybė individualybė, visybiška asmenybė, žmogiškasis kapitalas.

KEY WORDS: individual, personality, individuality, versatile personality, human capital.

IVADAS

Dvidešimt penkerius metus rinkoje labiausiai perkamų leidinių lentynoje – Florencijos Littauer knygos¹. Jose atskleidžiamas vis didėjantis kapitalistinės visuomenės susidomėjimas asmenybe, dėmesys jai formuojant bendrovių veikloje dalyvaujančių piliečių komandas. Visuomenėje vykstančiuose viešuose disputuose socialinio gyvenimo, ekonomikos, švietimo sistemos pertvarkų klausimais išryškėja besikeičiantis požiūris į pilietiškumo problemas, vis stiprėjančias sociumo įtakas ir dažnai pamirštama kitas asmenybės aspektas – biologinė duotybė. „Mobilioji revoliucija“ jau ignoruoja teritorines valstybių sienas. Kaip tai palies asmenybės identitetą? Kaip vertinamas tas kaitos kelias? Mokslininkų dėmesys nukrypsta į naujas žmogaus veiklos sferas, kuriose kuriama pridėtinė vertė. G. Mažeikis akcentuoja sustiprėjusio *slaptojo, neregimo ugdymo (hidden curriculum)* poveikį bręstančiai asmenybei ir dažną *kooperuoto ugdymo* nerezultatyvumą². O ar jaunas žmogus šiandien dar suvokia Dante's Alighieri siekį *keliauti į kenčiantį miestą, pajusti amžinąjį skausmą*? Ar ne per daug nusilpę doroviniai, moraliniai jausmai? Gal perdėm vienpusiškai pradėta suvokti asmenybė – tik kaip pridedamąją vertę kuriantis subjektas? Dažnas universiteto pedagogas, besinaudojantis anglų kalbos vertimais, nebeskiria individo nuo asmenybės ar individualybės definicijų³. Ko

trūksta šiandien žmogui, kokios pagalbos reikia jo asmeniui, kad jis nesugeba kūrybiškai mąstyti, padėti stokojančiam, negaliam, įsisavinti ES skiriamo finansavimo, rasti vietą visuomenėje, sukurti sau darbinę terpę?⁴

Galų gale vis garsiau ne tik mokslininkų aplinkoje kalbama apie *žmogiškojo kapitalo* (ES ir Lietuvoje ratifikuoti dokumentai) ir jo įtakos (formuojamos politinės valios, moralinių impertatyvų?) kuriamai geresnei gyvenimo kokybei problemas. „Verslas privalo keistis. Privalome pamatyti žmogų... Reikia ieškoti lankstesnių sprendimų...“, – vis dažniau rašoma ir *The Economist* puslapiuose. Formuluojuojant asmenybės ugdymo strategijas, struktūrinius jo komponentus, būtina atkreipti dėmesį į patį ugdymo objektą – vientisą visybišką asmenybę ir jos sandus. Tokio objekto tyrimas yra aktuali tarpdisciplininė mokslinė problema.

Galima būtų paimti ne vieną metodinę priemonę ir čia surasti asmenybės apibrėžtis. Tačiau jose pateikiama medžiaga nekoncentruojama, pinasi daug savitų, skirtingų filosofinių mokyklų autorių požiūrių, nukrypimų, ir jaunas žmogus sunkiai suvokia pačią asmenybės esmę. Straipsnyje siekta apibėžti asmenybės visumą ir jos vietą kintančio pasaulio sociume bei įvertinti per ekonominis ryšius aktualizuojamo *žmogiškojo kapitalo* vertybinius sandus.

ASMENYBĖS VISYBIŠKUMO PAIEŠKOS

Humanistinė asmenybės raidos teorija teigia besąlygišką dėmesį ir pagarbą asmenybei⁵. Tai pažangi, žmogaus po-

reikių hierarchija grindžiama koncepcija, matanti ir vertinanti prasmingą požiūrį į saviraidos procesą. Svarbus šiandien

Abrahamo H. Maslow požiūris į ateitin besiveržiančią asmenybę, siekiančią realizuoti savo galias, save aktualizuoti visuomenėje⁶. Siekį augti, tobulėti kaip nesibaigiantį procesą akcentavo ir Carlos H. Rogersas. Ne tik gaunamos žinios, bet ir įgyti gebėjimai žmogui atveria naujas savasties galias kuriant save ir pasaulį, visais lygmenimis komunikuojant su pasauliu, jį reflektuojant, suvokiant savo būties žemėje misiją ir prasmę.

Daktaro Viktoro E. Franklo mokslo apie žmogų esminė mintis ta, kad žmogaus gyvenimas jokiais aplinkybėmis negali prarasti prasmės. Ji privalo būti rasta. Tik būdamas laisvas jis gali pasirinkti vertybes, darančias gyvenimą prasmingą. Asmenybė – tai daugiau nei psichika, tai – gyvybinga dvasia, kūryba, patirties keliu pasiekiamų aukščiausių vertybių, gyvenimo prasmės siekis⁷. Siekiant suvokti asmenybės aprėptį, tobulinti jos santykius su savimi pačia ir su visuomene, būtina tobulinti žmogaus santykius su visuomene (bendruomene) ir matyti prasmingą savo (kuriančiojo) vietą kultūroje. Būtinybę asmens būties prasmę suaktualinti per santykį su kultūros vertybėmis įvardijo ir tautinės mokyklos koncepciją kūrusi Meilė Lukšienė⁸.

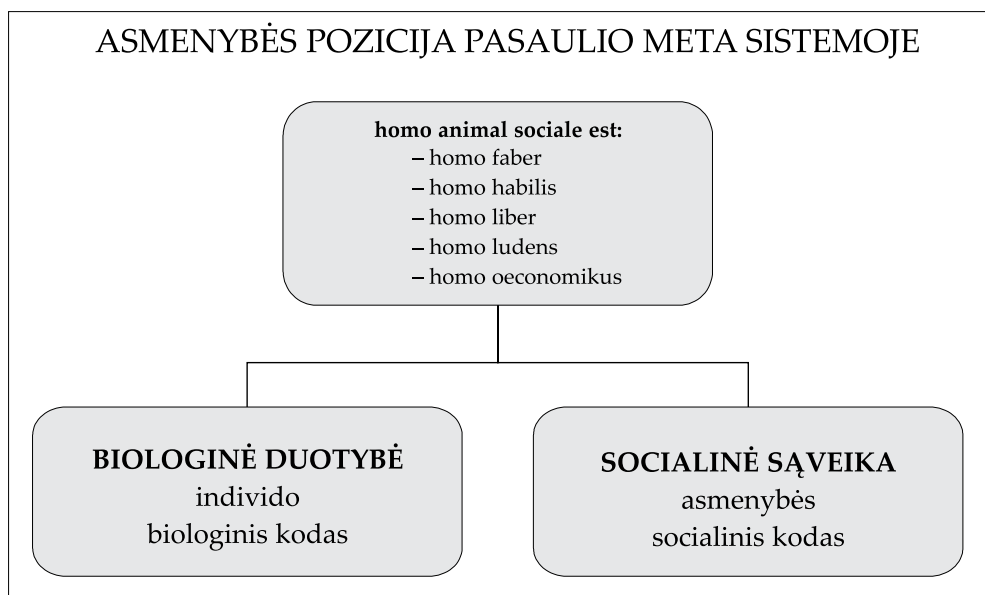
„Jeigu idealus mokslo tikslas yra iki minimumo sumažinti žmogiškųjų determinantų įtaką, tai prie šio tikslo mus priartins ne žmogiškojo faktoriaus moksle neigimas, o nuolatinis, vis gilesnis jo pažinimas“, – rašė Maslow⁹.

Analizuojant svarbias politines, ekonomines valstybės problemas, jų įtaką socialinei sferai, saugiam gyvenimui, švietimo sričiai, nusikalstamumui, tarsi ir pamištas pats objektas, vardan kurio

privalėtų būti diskutuojama. Juk turėtume atminti valstybės pilietį ne tik kaip sociumo subjektą, bet ir kaip objektą. Analizuoti jo poreikius, vertybinius prioritetus, kurti, o dar tiksliau – išmokyti, skatinti kurtis vis geresnes, palankesnes visuomenės terpes siekiant realizuoti kūrybines potencijas, formuojant išvalgias gyvenimo strategijas. O analizuojant nusikaltimų suvestines nuolat klausiti: kas vis dėlto lemia žmogaus elgesį, jo moralines ir socialines vertybes, kurios tampa stabdžiu kuriant geresnį gyvenimą?

Saulius Kanišauskas mato žmogaus problemą nagrinėdamas mąstytojų René Descartes'o ir Johno Locke'o debatus: ar ateidamas į pasaulį žmogus tikrai yra *tabula rasa*, t. y. paveldi tik genetikos įrašytus ženklus, ar atsineša ir tolimus, nežinia kaip atsklindančius sociumo atgarsius?¹⁰ Klausimas mokslininkų analizuotas ne tik XVII a., bet jau ir XXI a. Tačiau iki šiol neatsakytas. „Įdomu, kad dėmesys asocialiam elgesiui didelis, o tyrimų, skirtų aukštos moralės ir dvasinumo raiškai, pagaliau talento ir genialumo fenomenams, labai maža. Juose irgi akcentuojama socialinė ir kultūrinė aplinka, ugdymas ir saviugda, bet kur kas dažniau minimas genetinis paveldimumas, deja, apsiribojant tik pavyzdžiais“, – rašo autorius¹¹.

Tačiau mokslininkai ir Lietuvoje vis dažniau atsigręžia į Maslow, kuris pirmasis ėmė tirti ne psichopatologijas, o psichiškai sveikas aukštos moralės asmenybes ir tvirtino, kad *aplinka tik padeda arba trukdo* žmogui siekti vertybinių idealų. Įdomi S. Kanišausko mintis, kad „sinergetinius procesus lemia trys faktoriai: sistemos *pradinė programa, adaptacija*

1 pav. Asmenybės pozicija pasaulio meta sistemoje (R. Bieliauskienė)

prie pakitusių išorinių ir vidinių faktorių ir *grįžtami ryšiai*. Taikant tai žmogui, *adaptacija* ir *grįžtami ryšiai* yra ne kas kita, kaip mokymosi (informacijos perėmimo) bei ugdymo(si) procesai, o *pradinė programa – genetinis ir socialinis kodai*. [...] Tai, kad *genetinis kodas* determinuoja žmogaus fizines savybes, šiandieną tapo trivialiu teiginiu. Bet analogiškai fizinėms struktūroms yra perduodama bei perimama ir *mentalinėse struktūrose* glūdinti *socialinė informacija*.¹² Galime teigti, kad gali būti, jog sociumas mums ir ateinančioms kartoms ne mažiau svarbus nei genai, nes įgimtas idėjas suprantant kaip „*šankstines fundamentalias savybes, kaip gebėjimus nesąmoningai įsisavinti* ne tik kalbinę, bet ir visą kultūrinę aplinką, ta *nesąmoningai įsisavinta kultūrinė aplinka* ir taps reikšmingai žmogaus elgesį ir jo vertybių skalę veikiančiu *kultūriniu paveldu, socialiniu kodu*.“¹³ Taigi socialinis

kodas yra ne kas kita, kaip „net sąmonės lygiu užsifiksuojantis *kultūrinis paveldas*.“ Pasak S. Kanišausko straipsnyje cituojamo A. Davydovo¹⁴, sociumo įtaka žmogaus elgesiui siekia tik 38 proc., o likę 62 procentų „priklauso“ tam, kas vadinama paveldimumu – 35, t. y. *genetiniu ir socialiniu kodais*.

Galime daryti išvadą, kad įtikėtina, jog kiekvienas pilietis į esamą visuomenę integruojasi giminės buvusių kartų kultūrą atspindinčiu savitu ne tik genetiniu, bet ir socialiniu kodu. Kita vertus, tai įpareigoja visuomenėje būti socialiai atsakingam – jautriam, tolerantiškam, moraliu, doram, pakančiam, pilietiškam, humaniškam ir kuriančiam, nes tai fiksuojasi mūsų epochos jaunosios kartos sąmonėje.

Kaip biologinė būtybė žmogus esti *individas*, tobulinantis savąją biologinę duotybę, psichofiziologiją, o socialinių

santykių kontekste visada yra *individualybės, brandos siekianti asmenybė*: dirbanti, veikianti, gaminanti (*homo faber*), sumani (*homo habilis*), laisva (*homo liberis*), gebanti žaisti (*homo ludens*), ūkininkauti (*homo oeconomicus*), politikuoti (*homo politicus*). Tai būtina pabrėžti dar kartą, nes daugybėje lengva ranka rašomos metodinės ir kitokios literatūros (vėl iš dalies kalti verstiniai tekstai ir aklas jų perrašinėjimas) brukami tekstai, kuriuose *individus* „gali kurti“ verslą, „būti“ lyderiu ar „kovoti“ už vaiko teises, etc. Tačiau verta pacituoti Povilą Aleksandravičių: „Žmogaus siela, kuri derminuoja jo *bios*, vadinama taip pat ir *psyche* bei *nous*, nes įkvepia proto gyvybę, lemia dvasinius pradus, žmogaus laisvės polėkius ir kūrybinę veiklą.“¹⁵

Šiuolaikinis mokslas aprėpia žmogaus ryšių su pasauliu įvairovę: žmogus gimsta kaip biologinė būtybė. Gyvūnai pasaulį suvokia pojūčiais ir jų kompleksais. Žmogus juos apibendrina sąvokomis. Mąstydamas operuoja sąvokomis. Sąvokos – psichiniai reiškiniai, būdingi tik žmogui. Žmogus – tarsi tarpinė grandis tarp natūros ir visuomenės, kur *natura* yra suvoktas jo egzistavimo pagrindas. Kultūra, kaip vertybių sistema, infiltruojanti žmogaus kuriamąsias galias, visada rodo, kaip, kokiomis vertybėmis vadovaudamasis žmogus veikia visuomenėje.

Kaip biologinės evoliucijos produktas, žmogus dar vis iki galo neištirtas. Pasiekta daug. Pavyzdžiui, jau žinoma, kad žmogaus genetinę įvairovę lemia „populiacijų istorija, geografinė padėtis ir pagrindiniai evoliucijos veiksniai. Žmogaus DNR, perduodamoje per kartas, glūdi informacija apie mūsų protėvių istoriją.

Todėl šiuolaikiniai dabarties populiacijų genetinės įvairovės tyrimai padeda atskleisti net tuos žmonijos istorijos aspektus, apie kuriuos tėra labai nedaug antropologinių ir archeologinių duomenų arba turimos vien hipotezės. [...] Lygindami įvairių asmenų genomus galime teigti, kad absoliučiai tapačių žmonių nėra. Kiekvieno mūsų genomus yra unikalūs, vienintelis. Kuo individai yra artimesni giminės, tuo panašesni jų genomai“, – rašo pasaulyje žinomas genetikas prof. Vaidutis Kučinskas¹⁶.

Verta prisiminti biogeochemiką, *kosmizmo* teorijos kūrėją prof. Vladimirą Vernadskį, Pierre'ą Teilhard de Chardiną, tvirtinusius, kad žmogus ir žmonija nenutraukiamais ryšiais susieti su biosfera¹⁷. Natūros ir žmogaus ryšiai – pirmausia žmogaus ir biogenosferos dinaminės struktūros komponento problema. Ji liečia žmogaus organizmo ir tam tikrų poveikių (pavyzdžiui, energijos rūšių) poreikius. Vykdomi biologiniai, psichofiziologiniai tyrimai. Tačiau yra ir gana apleistų sričių, kurios galėtų padėti pagelbėjant žmogui, tobulinant terapijos sritis. Pavyzdžiui, pas mus apleisti garso virpesių poveikio žmogui tyrimai. Gal todėl nekalbama apie reikšmingą muzikos įtaką tobulinant (arba besaikėmis garso amplitudėmis, decibelais žalojant) žmogaus fiziologiją¹⁸.

Įvairių ryšių erdvėje žmogus analizuojamas kaip biologinės evoliucijos produktas – individas ir kaip istorinio proceso subjektas ir objektas – asmenybė. Bandant suvokti žmogaus esmę, reikšminga tapo genetikos, fiziologijos, somatologijos, psichologijos, filosofijos, semiotikos, aksiologijos, pedagogikos ir

kitų mokslų sankirta. Todėl asmenybę ir jos tapsmo procesą, kurio metu kinta svarbiausieji paveikūs parametrai, holistiškai suvokiame kaip jos psichofiziologijos, intelekto, dvasinės sferos visumą.

Tačiau, kaip rašė Merabas Mamar-dašvilis, turime kalbėti ir apie „žmogiškumą žmoguje“. Tai ypatingas reiškinys, kuris „neateina su *natura*, neužtikrina esmės, nėra natūralus mechanizmas.“¹⁹ Žmogus sociume – kaip mikrokosmosas, nuolat klausiantis: kas aš? Iš kur aš? Atsakymo neranda, bet vėl ieško, kaip ir tik žmogui būdingos *dvasinės konstantos*.

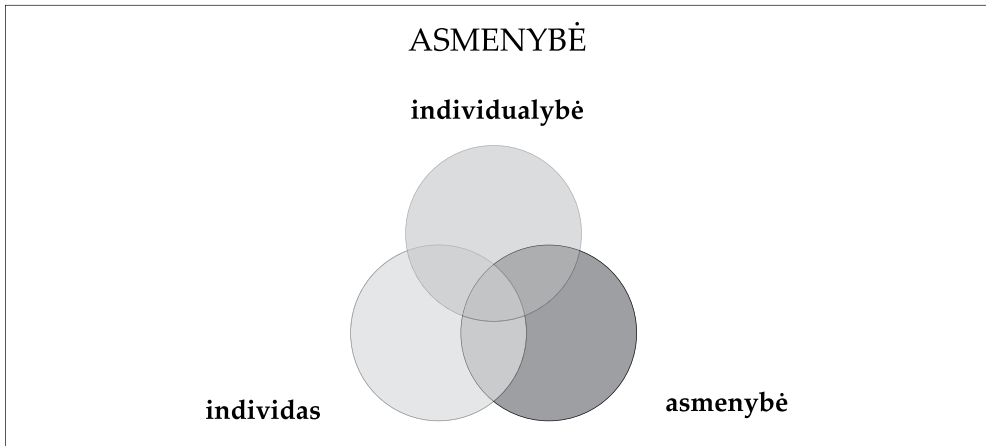
Immanuelis Kantas veikale *Grynojo proto kritika* iškelia tris aktualius „pasaulio piliečio filosofijos sritį apibūdinančius klausimus: Ką aš galiu žinoti? Ką aš privalau daryti? Ko aš galiu tikėtis? Gal tai ir yra svarbiausieji klausimai, į kuriuos atsako filosofinė antropologija? „Antropologija vadinamas žmogaus pažinimas. Ji apima visą žmogaus, kaip savitos kūniškos sieliškos dvasinės būtybės, prigimtį“, – aiškina M. Heideggeris²⁰.

„Mąstanti nendrė“ – labai taikliai pasakė XVII a. prancūzų matematikas, fizikas, filosofas Blaise'as Pascalis. Žmogus – trapiusias gamtos kūrinys, kurį išaukština mąstymas²¹. „Žmogus – tai kūrinys, kuriame susieina visos hierarchijos pakopos. Jį sudaro du dėmenys – kūnas ir mąstymas, iš kurių pastarasis begaliniai vertesnis už pirmąjį, tėra nendrė, silpniausia gamtoje. Tačiau tai mąstanti nendrė“, – rašė ir Wladislawas Tarkiewiczzius²².

Šiame straipsnyje, nesigilinant į kitas asmenybės koncepcijas, pateiksime pedagogams žinotiną Leono Jovaišos mintį: asmenybė – tai „savita individo psichinių

struktūrų sistema [...]. Be to, asmenybė, kaip sistema, yra vientisa, jos struktūriniai komponentai vienas kitą sąlygoja, vienas nuo kito priklauso ir sudaro nedalomą visumą.“²³ Žmogaus prigimtyje yra veiklumo, kūrybingumo, smalsumo, emocijų pradai. V. Aramavičiūtė įsitikinusi, kad ne vien per žmogaus santykius su pavieniais asmenimis, bet ir per jo ryšius su visu sociumu, t. y. su mažesnėmis ar didesnėmis socialinėmis bendruomenėmis, reiškiasi žmogaus dvasingumo pradai²⁴. Sociume formuojasi asmenybės vertybiniai kriterijai. Vienokias ar kitokias jų ištakas pagrindžia asmenybei reikšmingi visuomenėje funkcionuojantys auklėjimo lygmenys, saviugda. Šių dienų visuomenėje svarbi jos pastaba, kad daug jaunų ir vyresnių žmonių, pasitenkindami iš valstybės gaunamomis pašalpomis, nenori dirbti: „Tik veiksmas yra išimtinė žmogaus prerogatyva; nei gyvulys, nei dievas nesugeba veikti...“²⁵ Visybiškos asmenybės branda aprėpia visų jos galių plėtotę, o harmonijos siekiama puoselėjant sistemos dermę. Asmenybės ugdytas(-is) – nesibaigianti vertybinio turinio (ką reikia įprasminti, perteikti) ir formų (kaip įprasminti, perteikti) kaita.

Sociume asmenybę suvokiame kaip visuomeninių santykių veikiamą objektą ir veikiantį, kuriantį subjektą. Ne tik nuo jo biologinio ir socialinio kodo, bet ir nuo jo dvasingo, kūrybingo *vita activa* (H. Arendt) priklauso visuomenės gyvenimo kokybė. *Homo faber* (pasaulio instrumentalizavimą) pakeičia *animal laborans* (veikiantis gyvūnas) – įprasmintas gebėjimas veikti. Žmogaus, kaip veiklos subjekto, struktūra susiformuoja per individo ir asmenybės dermės sąveiką.

2 pav. Visybiškos asmenybės sistemos jungtys (R. Bieliauskienė)

Kaip pažinimo subjektas jis yra epistemologinių tyrimų objektas. Edukacinėje veikloje rezultatų galima pasiekti ne kuriant ugdymo procesų schemas kaip daiktus savaime, bet tik pažįstant žmogų kaip

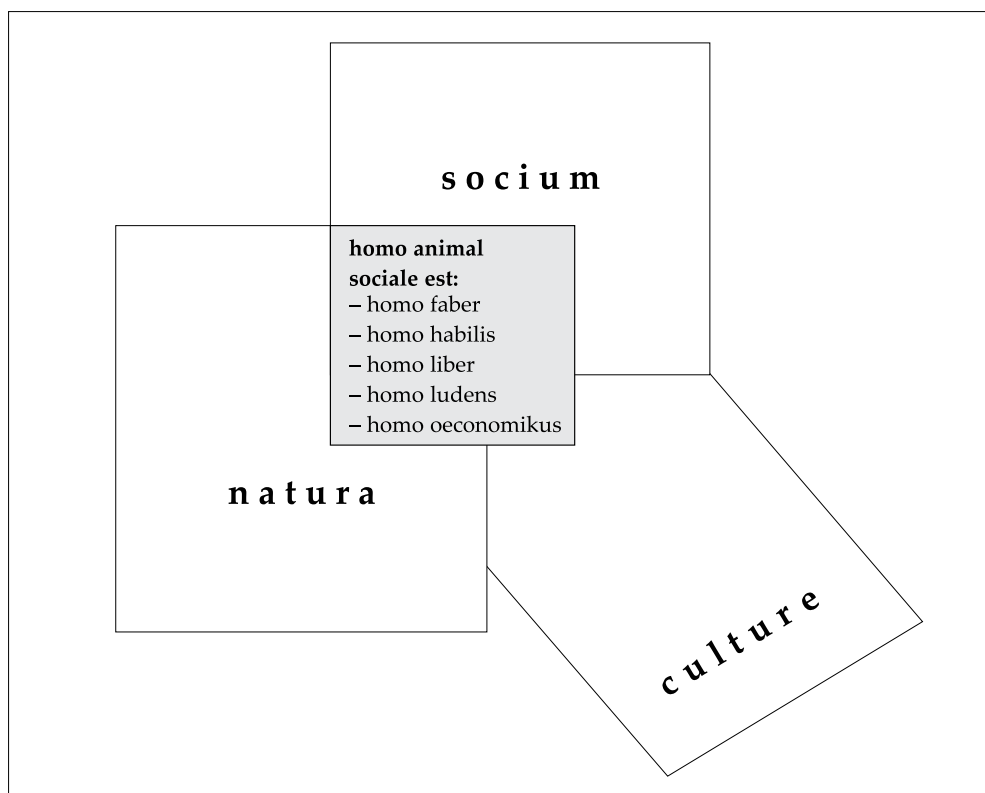
visybišką asmenybę, atitinkama tiksline metodika pozityviai veikiant jo biologinę duotybę, psichofiziologiją, dvasingumo ir dorovinę sferą, intelektą, mąstymo procesą bei kūrybingą *vita activa*.

ŽMOGIŠKOJO KAPITALO VERTYBINIAI SANDAI

Liberaliosios ugdymo krypties šalininkas filosofas T. H. McLaughlinas išskiria du vertybių tipus – visiems žmonėms privalomas visuomenines vertybes ir laisvai pasirenkamas asmenines vertybes. Pirmosios yra įtvirtinamos, įkūnijamos per įstatymus. Jų išraiška yra žmonių teisės. Šios teisės apima žodžio laisvę, teisingumą, asmeninę autonomiją, laisvę siekti visapusiškesnio gėrio, toleranciją ir pagarbą. Asmeninės savybės apima konkretaus žmogaus požiūrį į gėrį, asmeninio gyvenimo elementus, moralės, dorovės nuostatas, apima tas vertybių sistemas, kurios susijusios su tolerancija skirtumams, etc.²⁶ Išanalizavę įvairių filosofinių mokyklų, psichologų požiūrius, galėtume teigti, kad asmenybės, kaip vi-

suomenės subjekto ir objekto, vertybės – tai vyraujančios prasmingiausių nuostatų, egzistencinių idealų apibrėžtys, normatyvai. Jų ieškoma visuomenės istoriniuose kontekstuose, jais vadovaujamosi veikiant, kuriant santykius, materialius produktus, formuojant kokybinio egzistavimo visuomenėje lygmenį.

Kultūra kaip kokybinis absoliučiai kiekvieno žmogaus buvimo visuomenėje rodiklis kiekvieną tarsi peršviečia įvertindama mūsų santykius su kitais žmonėmis. Šiuo rodikliu (plati amplitudė su prieštaromis: kaip egzistuojame, veikiame sociume?) visada matuojamas žmogus: kuriantis (griaunantis), pagarbus (besityčiojantis), politikuojantis, verslaujantis, etc. Kiekvienas visuomenės raidos

3 pav. Aristotelis: Žmogus kaip „pilietais, mąstantis ir moralus gyvūnas“ (R. Bieliauskienė)

laikotarpis, kiekvienas socialinis sluoksnis turi savo nuosekliai susiklosčiusią vertybių sistemą. *Vertybinės orientacijos* užtikrina asmenybės veikimo visuomenėje kryptingumą, nukreipia žmonių tarpusavio santykius ir net tampa šiai visuomenei priimtina ar privaloma elgesio norma. (Tuo reiktų aiškinti brutaliausių rusiškų keiksmažodžių įsigalėjimą rusiškai nemokančio kalbėti jaunimo bendruomenėje, nesuvokimą sveikini-mosi prasmės jaunimo ir dėstytojų bendruomenėse, brutalaus teksto sklaidą televizijos ekranuose, etc.) Pilietais balansuoja tarp visuomenėje toleruojamų, įprasminamų ir asmeninių vertybių. „*Vertybės* – specifiski socialiniai aplinki-

nio pasaulio objektų apibrėžimai, išryškinantys jų teigiamą arba neigiamą reikšmę žmogui ir visuomenei; žmogaus interesų objektai, įvairių jo santykių su aplinkiniais daiktai ir reiškinais ženklai.“²⁷ Maslow nuomone, vertybė įprasmina žmogaus prigimtį, elgesiui, veiklai, net mintims suteikia kryptingumą²⁸. Ir Franklas, bandydamas atsakyti į klausimą, kas yra žmogus, prisiminė taiklų ir vaizdų Pascalio palyginimą su nendre. Žmogus – „tai būtybė, slepianti galimybę nusileisti į žvėries lygį ir pakilti iki šventojo gyvenimo.“²⁹ Pasak Carlo R. Rogerso, žmogaus prigimtis apibūdinama ne tuo, ką žmogus veikia, bet tuo, kaip jis įprasmina savo būti³⁰.

Sakome, kad mūsų visuomenėje, de-ja, pradėjo vyrauti pragmatiškoji kultūra, atsiskleidžianti vyraujančiomis joje vertybėmis: nauda, turtas, žmogaus vertimas preke, patyčios, suprimityvėjusi emocinė sfera (televizijos laidos, mokyklos, darbovietės terpės), brutalumo kultas, nepagarba žmogui, jo gyvybei (sveikatos apsauga, socialinė nelygybė, netolerancija kitokiam, egoizmas), pažeidžiamos dorovės, moralės normos, intelekto stoka (organizacijų vadyboje, versle, politikoje, teisės saugos, švietimo sistemose), nesąžiningumas, plagijavimas, kompiliacijos (kūrybinės minties neplėtojantys „mokslininkų“, pedagogų, studentų darbai), etc. Pateikdamas įvairių mąstytojų minčių Valdas Pruskus perteikia ir idealistinės preskriptyvizmo teorijos poziciją: „jos šalininkams vertybė – tai racionaliai suformuluota taisyklė, arba normatyvinė instrukcija, nurodanti, ką reikia pripažinti, t. y. vertinti, ir ko reikia vengti [...]. Šia prasme vertinimai suvokiami kaip mąstymo, elgesio bei kitokių formų saviraiškos gairės [...]. Jei vertinimai yra pagrįsti, tai jiems galima taikyti objektyvios tiesos kriterijų“, – remdamasis Jameso Combs³¹ ir kitų mąstytojų darbais rašo Valdas Pruskus³². Tačiau turėtume pamąstyti apie jau minėto *socialinio kodo* įtaką „pilietiniam, maistančiam ir moraliam gyvūnui“ (Aristotelis) ir tuomet mūsų požiūris į atsakomybę visuomenėje turėtų įgauti daug gilesnę prasmę. Kitokią vietą užimtų šiandien į visuomenės gyvenimo paribį išstumtos humanizmą įkūnijančios dvasingumo, kūrybingumo, estetiškos pajautos, tautinės savimonės, savivertės, autentiškumo, istorinės, plėtojamo intelekto, meno vertybės.

Ona Gražina Rakauskienė primena, kad ekonomika – tai ne tik materialinių interesų sfera, „o amorali ekonomika – tai ne ekonomika, nes ji nekuria, o griau-na“, – profesorė cituoja Povilo Gylio mintį³³. Rakauskienė taip vertina visuomenėje iškilusias bėdas: „daugumos žmonių skurdas, bukinantis vartojimo kultas, ekologijos krizė. Visa tai – bedvasio ūkininkavimo, egoistiško pasipelnymo ekonomikos rezultatai, kurių siekiama bet kokia kaina. Pagrindinė krizės priežastis – moralinių ekonomikos motyvų žlugimas, aukščiausio ekonomikos tikslo – suburti harmoningą ir teisingą visuomenę – išnykimas. Ekonomika negali būti efektyvi, jei ji kuriama neatsižvelgiant į socialinio teisingumo ir atsakomybės principus. Siekiant sėkmingai įveikti globalią krizę, būtina rimta viso socialinio-ekonominio modelio transformacija, akcentuojant socialinį teisingumą, atsižvelgiant į visos visuomenės interesus.“³⁴ Įvairių piliečių veiklų įžvalgos leidžia suvokti, kad kuriant gerovę didžiausią įtaką šiuo metu daro pažintys, bičiulystės, giminystės, korupciniai ryšiai. Labai sumenko intelektualinis tikrojo elito – profesionalo, mokslininko, pedagogo – prestižas. „Išsilavinimas ir profesionalumas nėra profesinės karjeros, materialinio ir socialinio statuso svertai Lietuvoje. Pirmenybė teikiama primityviam apsukrumui, pataikavimui, santykiams su valdžia, priklausomybei valdančiajai partijai, pinigų jėgai.“³⁵

Žmogiškasis kapitalas apibrėžiamas kaip sveiko, produktyviai dirbančio, išsilavinusio, kvalifikuoto žmogaus igūdžiai ir kiti žmogaus sugebėjimai, didinantys produkciją ir pajamas. „Tik gavęs

atitinkamą tam tikrų žinių kiekį, jis įgyja kapitalo kokybę“, – teigė Juozas Bagdonavičius³⁶. Tačiau tokia sąvoka be vertybinių parametrų (moralės, dorovės, kultūros, gyvenimo etikos, empatijos, eupatijos, altruizmo, dvasingumo, kūrybingumo, estetinės, laimės jausenos ir kt.) žmogiškajam kapitalui suteikia tik primityvų pirminį pavidalą, „produktyvi tik sisteminiu požiūriu“³⁷, bet negali užtikrinti nei asmenybei pilnaties, nei pozityvių visuomenės gyvenimo kokybei vertybinių parametrų.

Dvasingumo, asmens autonomijos, vertybinio mąstymo trūkumas daro įtaką visuomenės, ypač jaunimo, požiūriui į reikšmingą žmogiškojo kapitalo sandą – orumą. Vienas reikšmingiausių vertybinių pokyčių mūsų visuomenėje – sumenkęs orumas, kuris yra žmogaus vertingumo esmė. Kaip matyti iš pateiktų paveikslų (pav. 1, 2), asmens orumas turi būti pripažįstamas dėl jo prigimtinio pobūdžio, asmeninės būties ir asmenybės statuso reikšmingumo visuomenėje. Žmogus, būdamas orus, siekia savąjį žmogaus vertingumą, savastį realizuoti. Net ir siekiant lyderystės, kuriant karjerą, tobulinant dalykines kompetencijas, pirmiausia piliečiui turėtų rūpėti, kaip gyventi veikiant sąžiningai, nuoširdžiai bendraujant, brandinant empatijos, altruizmo jausenas. Orumo pajauta inspiroja įvairias asmens savikontrolės formas, reiklumą sau.

Dažniausiai ekonomistų straipsniuose siūloma kalbėti apie žmogiškąjį kapitalą jo turinį vertinant vienašališkai, kaip profesinę kvalifikaciją, įgūdžių, kvalifikacijų turinčią gamybos priemonę, pa-

dėsiančią įgyvendinti regiono ar verslo ekonominės plėtros strategijas (pavyzdžiui, Mathur)³⁸. Tačiau aptarta žmogaus situacija rodo, kad žmogiškojo kapitalo negalima atskleisti vien ekonominiu parametru. J. Bagdonavičius prabėgomis mini genetinį-istorinį, atributinį, funkcinį-tikslinį, reprodukcinį požiūrius³⁹. Žmogiškajam kapitalui būtina suteikti humanišką turinį. Greta kiekybinių žmogiškojo kapitalo matavimų privalome matyti ir kokybinius rodiklius, kurie apibrėžtini kaip visybiškai suvoktos asmenybės parametrai. Todėl būtinas dėmesys piliečių psichofiziologinei būklei, dvasingumo sklaidai, moralinės, dorovinės nuostatų, kasdienės etikos įtvirtinimui, mąstymo, kūrybingumo stimulams, etc. Svarbu kalbėti apie būtinybę ugdyti ir kultūrinį bei socialinį kapitalą. Tai (švietimas, mokslas, menas, sociokultūros atributai – jo sudedamosios dalys) turi akumuliuoti valstybė, padedanti perimti, kurti ir perduoti kultūros vertybes. Tačiau greta kultūros gerį įkūnijančių daiktinių verčių, privalome įvertinti ir nematerialųjį kultūros pradą.

Įsiklausant į diskusijas dėl žmogiškojo kapitalo (*human capital*) turinio, galima būtų pritarti Pierre'o Bourdieu pasiūlymui ieškoti kitokios conceptualios alternatyvos, kurioje rastų būtiną vietą ir socialinis, kultūrinis, ekonominis bei simbolinis kapitalas⁴⁰. Autorės siūlymas: siekiant subalansuoto darnios visuomenės galių augimo (*balanced sustainable society growth*), žmogiškojo kapitalo sąvoką keisti holistiškai suvokiama definicija: *tvari subalansuota žmogaus galia (sustainable balanced human power)*.

IŠVADOS

Apibrėžiant asmenybės pilnatį ir jos vietą kintančio pasaulio sociume, akcentuojama visybiška asmenybė, kurios esmė ir egzistavimo pagrindas remiasi *natūra*, suteikiančia individui biologinį kodą. Sociume žmogus tampa asmenybe, savitai paveldinčia ir socialinį kodą. Definicija *individas* visada reiškia biologiniu kodu ženklinatą asmenybės lygmenį. *Visybiškos asmenybės* sandais esti individas, asmenybė ir individualybė, ryškiausiai realizuojanti savastį. Asmenybės kultūros aprėptis pabrėžia

vertybinius žmogaus *vita activa* parametrus.

Per ekonominius ryšius aktualizuojami *žmogiškojo kapitalo* (*human capital*) sandai. Tik pozityviomis moralinėmis, etinėmis vertybėmis ženklinta žmogaus veikla visuomenėje turi kuriamąją galią.

Autorė siūlo: siekiant subalansuoto darnios visuomenės galių augimo (*balanced sustainable society growth*), žmogiškojo kapitalo sąvoką keisti holistiškai suvokiama definicija: *tvori subalansuota žmogaus galia* (*sustainable balanced human power*).

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Florence Littauer, Rose Sweet, *Personality Plus at Work: How to Work Successfully with Anyone*. Revell, 2011.
- ² Gintautas Mažeikis, *Filosofinės antropologijos pragmatika ir analitika*. Šiauliai: Saulės delta, 2005, p. 158–160.
- ³ Pvz., Teresė Nijolė Liobikienė, Elina Jackienė, „Socialinio darbo su individu (! – R. A.-B.) metodas“, *Socialinis darbas*. Profesinė veikla, metodai ir klientai. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010, p. 105–130, etc.
- ⁴ Kęstutis Balys Paulavičius, Raimundas Dužinskas, „Darbo rinka ekonominės krizės sąlygomis“, *Lietuvos ekonomikos konkurencingumas ir socialinė sanglauda*. Mokslinių straipsnių rinkinys (VII). Vilnius: VPU, 2010, p. 123–145.
- ⁵ Karlas Rodžersas, „Harmoningai gyvenančio žmogaus samprata“, *Psichologija*, 1989, Nr. 9, p. 112–131.
- ⁶ Abraham H. Maslow, *Motivation and Personality*. New York: Harper & Bros, 1978; A. H. Maslow, „A theory of human motivation“, *Psychological Review*, 50(4), p. 370–96 [interaktyvus].
- ⁷ Žr. Viktor Frankl, *Der Mensch vor der Frage nach dem Sinn*. München: Piper, 1979.
- ⁸ Žr. Meilė Lukšienė, *Post scriptum. Jungtys*. Vilnius: Alma littera, 2000.
- ⁹ Абрахам Гарольд Маслоу, *Мотивация и личность*. Санкт Петербург Евразия, 1999, с. 44–45.
- ¹⁰ Saulius Kanišauskas, „*Tabula rasa*“ problema ir žmogiškosios vertybės“, *Socialinių mokslų studijos*, Mykolo Romerio universitetas, 2011, 3(2), p. 399–408.
- ¹¹ Ten pat, p. 340.
- ¹² Ten pat, p. 340.
- ¹³ Ten pat, p. 405.
- ¹⁴ Žr. Андрей Александрович Давыдов, *Системная социология*. Москва: КомКнига, 2006.
- ¹⁵ Povilas Aleksandravičius, „Žmogaus asmens tapatumo problema: kas keičiasi ir kas išlieka?“, *Lgos*, 2011, Nr. 68, p. 64–71.
- ¹⁶ Vaidutis Kučinskas, *Genoto įvairovė: lietuviai Europoje*. Vilnius: Spalvų šalis, 2004, p. 7, 11.
- ¹⁷ Žr. Владимир Вернадский, *Научная мысль как планетное явление*. Москва: Наука, 1991; П. Тейяр де Шапрден, *Феномен человека*. Москва: Прогресс, 1965.
- ¹⁸ Žr. Povilas Kemėšis, Antanas Stasiūnas, „Žmogaus klausos analizatoriaus savybių modeliavimas“, *Biomedicininė inžinerija*. Tarptautinės konferencijos pranešimų medžiaga. Kaunas: Technologija, 1998; M. Illert, „Bendrieji jutimų principai“. Kn: E. Kėvelaitis, M. Illert, H. Hultbotn, *Žmogaus fiziologija*. Kaunas: KMU leidykla, 1999; F. E. Bloom, A. Lazerson, L. Hofstadeter, *Brain, Mind and Behavior*. New York: An Annenberg/CPB Project. W. H. Freeman and Company, 1985; A. J. Hudspeth, K. Tanaka, „Sensory systems“, *Curr Opin Neurobiol* 8(4), 1998; R. Miliuskas,

- Integracinė nervinė veikla. Kn. *Žmogaus fiziologija*. Sud. E. Kėvelaitis. Kaunas: KMU leidykla, 1999; Alfred Tomatis, *Das Ohr und das Leben*. Erforschung der seelischen Klangwelt. Walter Verlag, 2003; Don Campbell, *Die Heilkraft der Musik*. Klänge für Körper und Seele. München: Knaur Nachf Verlag, 1998; Rita Aleknaite-Bieliauskiene, *Asmenybės ugdymo muzikos menu paradigma: aktualus šiandienos diskursas*. Habiliacinė procedūra. Vilniaus pedagoginis universitetas, 2008.
- ¹⁹ Мераб Мамардашвили, *Необходимость себя*. Москва: Лабиринт, 1996, с. 16.
- ²⁰ Martinas Heidegeris, *Rinktiniai raštai*. Iš vokiečių k. vertė A. Šliogeris. Vilnius: Mintis, 1992, p. 29–30.
- ²¹ Blezas Pascalis. *Mintys*. Kn. *Filosofijos istorijos chrestomatija. Renesansas*. Sud. B. Genzelis. Vilnius: Mintis, 1986, t. 2, p. 356.
- ²² Władysław Tatarkiewicz, *Filosofijos istorija. II. Naujųjų amžių filosofija*. Iš lenkų k. vertė D. Kapačauskienė, J. Skersytė. Vilnius: Alma littera, 2002, p. 74.
- ²³ Leonas Jovaiša, *Profesinio orientavimo ir konsultavimo psichologija*. Vilnius: Agora, 2009, p. 30.
- ²⁴ Vanda Aramavičiūtė, *Auklėjimas ir dvasinė asmenybės branda*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2005.
- ²⁵ Hannah Arendt, *Žmogaus būklė*. Iš anglų k. vertė A. Šliogeris. Vilnius: Margi raštai, 2005, p. 27.
- ²⁶ Vanda Aramavičiūtė, „Vertybės kaip gyvenimo prasmės pamatas“, *Acta Paedagogica Vilnensia*. 2005, t. 14, p. 22.
- ²⁷ Juozas Leonavičius, *Sociologijos žodynas*. Vilnius: Academia, 1993, p. 276.
- ²⁸ Žr. Abraham Maslow, *Motivation and Personality*. New York: Harper and Bros, 1979.
- ²⁹ Viktor E. Frankl, *Žmogus prasmės akivaizdoje*. Iš vokiečių k. vertė A. Merkevičiūtė. Vilnius: Katalikų pasaulis, 2010, p. 106.
- ³⁰ Žr. Carl R. Rogers, *On becoming a person: a therapist's view of psychotherapy*. Mariner Books, 1995.
- ³¹ James Combs, Objectives of Value Clarification. Kn. M. A. Smith, *Practical Guide to Value Clarification*. La Jolla: University Associates, 1977, p. 29; J. Hospers, *An Introduction to Philosophical Analysis*, 4th Edition, London: Routledge, 1997, p. 339.
- ³² Valdas Pruskus, *Vertybės rinkoje: sąveika ir pasirinkimas*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2005, p. 15.
- ³³ Povilas Gylys, *Ekonomika, antieconomika ir globalizacija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008, p. 443.
- ³⁴ Ona Gražina Rakauskienė, Vaida Servetkienė, *Lietuvos gyventojų gyvenimo kokybė: dvidešimt metų rinkos ekonomikoje*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p. 233.
- ³⁵ Ten pat, p. 235.
- ³⁶ Juozas Bagdonavičius, *Žmogiškasis kapitalas*. Vilnius: VPU leidykla, 2009, p. 16.
- ³⁷ Ten pat, p. 7.
- ³⁸ Vijay K. Mathur, “Human Capital-Based Strategy for Regional Economic Development” (first published on August 17, 2011). Cleveland State University, *Cities Urban Studies*, May 2012 49, p. 1179–1200. [interaktyvus] <<http://usj.sagepub.com/content/49/6/1179.full>> [žiūrėta 2013 09 05].
- ³⁹ Juozas Bagdonavičius, *Žmogiškasis kapitalas*, p. 7.
- ⁴⁰ “The Forms of Capital: English version”, J.G. Richardson’s *Handbook for Theory and Research for the Sociology of Education*, 1986, p. 241–258.